

TUDOR VIANU DESPRE CRIZA VALORILOR LUMII MODERNE

Elena BUZINSCHI

dr. în pedagogie, lector, UPS "Ion Creangă" din Chișinău

***Adnotare:** În articol este analizată viziunea filosofului T.Vianu cu privire la problema crizei valorilor lumii moderne. Potrivit lui, această criză își are sursa în diferențierea și autonomizarea valorilor. Diferențierea valorilor, derivă din imposibilitatea purtătorilor valorilor de a cuprinde totalitatea de valori, precum și centrarea omului pe o singură valoare. Autonomizarea valorilor, rezultă din faptul, că cultura își impune criterii specifice de omologare a valorilor, ea se profesionalizează, devine un domeniu specific de competență și creație. T.Vianu este de părerea că, un loc aparte în soluționarea acestei crize revine condițiilor și mijloacelor culturii. Printre cele mai însemnate mijloace ale culturii, gânditorul evidențiază: familia, școala și cultura populară, precum și capacitatea omului de a resolidariza valorile pe suportul unei viziuni umaniste și reflectează la destinul global al culturii noastre.*

Cuvinte-cheie: valori, criza valorilor, diferențiere, autonomizare, valori-scop, valori-mijloc.

Discuțiile cu referire la criza valorilor a ocupat un loc central în agenda gândirii filosofice și sociale la sfârșitul secolului al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX, după care se revenine la sfârșitul sec. XX, atunci când a fost dezbătută intens problema crizei civilizației industriale și trecerea spre civilizația postindustrială, bazată pe cunoaștere și pe industriile informatice.

Periodic, dezbaterile privind criza valorilor reapar în cultura modernă și reprezintă un semnal al schimbării sociale, un simptom al faptului că un anumit model de gândire și acțiune și-a epuizat potențialul de dezvoltare și că se naște un alt model. "Astăzi teoreticienii vorbesc de criza omului modern în contextul

secularizării, debusolării morale, fără coerență interioară în care se suprapun planurile, ideile și valorile, chiar și cele mai contrastante. De asemenea necesitatea cultivării voinței culturale este dictată de realitățile survenite în plan cultural drept consecință a crizei modernității și care a dat naștere unor patologii culturale precum: subordonarea valorilor spirituale față de cele materiale, exteriorizarea vieții și alienarea omului în universul tehnic, golirea interiorității umane de aspirații și trăiri autentice, masificarea și robotizarea omului, anularea personalității, standardizarea atitudinilor și comportamentelor, disoluția reperelor valorice și a motivațiilor etc.” [1, p. 95]. Prin urmare, criza culturii înseamnă criza umanității.

Filosoful român cu o sclipitoare inteligență, erudiție vastă și totală dăruire de sine T.Vianu, cu încă aproape șapte decenii în urmă se întreba: *„Ce este această criză a culturii moderne? Este oare vremea noastră roasă de un rău adânc? Suferim, fără a ști, de vre-o boală grea? Este ceva primejdios care se desfășoară în jurul nostru și în noi, în timp ce noi înșine continuăm să ne bucurăm ca și oamenii de altă dată, de bunurile vieții, de frumusețile naturii, de farmecul artei? Din multe părți suntem asigurați că vremea noastră trece printr-o criză gravă, că, fără a o ști chiar, suntem cu toții bolnavi de un rău tainic și că doctorii spirituali ai omenirii trebuie să vegheze la căpătâiul acestui uriaș bolnav care este omenirea cultă de astăzi. Ce se înțelege însă prin criza culturii moderne? Care sunt elementele acestei crize”* [2, p.171].

Potrivit lui T.Vianu, criza culturii moderne își află sursa în *”diferențierea și autonomizarea modernă a valorilor”* și în imposibilitatea pentru purtătorii valorilor respective de a mai cuprinde *”punctul de vedere al totalității vieții”*.

Autorul crede că, *diferențierea modernă a valorilor derivă dintr-o imposibilitate pentru purtătorii valorilor respectivi de a mai îmbrățișa totalitatea valorilor vieții, de unde rezultă un fel de schingiuire, un fel de înjumătățire a omului modern: ”Nu întâlnim oare în viață, de atâtea ori, savanți cu mintea cea mai bogată și împodobită cu cele mai întinse cunoștințe, posedând o claritate și o ascuțime a minții, capabilă să străbată în negura necunoscutului, oameni de metodă și*

de finețe intelectuală, care însă în lucrurile artei, de pildă, se dovedesc a fi tot atât de naivi, sau se dovedesc a fi mișcați de lucruri artistice de un prost gust, cum nu este deloc în concordanță cu demnitatea lor intelectuală? Nu se întâmplă apoi alteori ca purtători ai valorilor politice, oameni care se găsesc la cârma treburilor publice sau ale instituțiilor în care s-au încorporat valorile politice, să aibă o mare lipsă de înțelegere pentru viața și opera unui savant sau a unui artist? Astfel de împrejurări nu sunt decât o consecință a acelei diferențieri moderne a valorilor, care îi îngăduie fiecărui ins să trăiască în mod exclusiv în sfera valorii sale proprii și predilecte” [3, p.169].

T.Vianu, susține că izvorul crizei se află în centrarea omului pe o singură valoare. Omul modern tinde către periferie ocupând punctul de vedere al unei singure valori. Supremația acordată unor valori a dus la fragmentarea și unilaterizarea existenței umane. Preocupat numai de o anumită valoare omul a ajuns o ființă incompletă și mutilată spiritual, iar cultura, dispersată în urmărirea diferitelor valori – haotică și fără o semnificație majoră. Negăsindu-se centrat, grupat către un miez semnificativ al lucrurilor, omul modern de cultură trăiește *”într-un penibil sentiment de vid lăuntric”* [4, p.169], el simte o mare pustietate.

T.Vianu este de părerea că, consecințele devastatoare ale diferențierii moderne a valorilor nu se răsfrâng doar asupra destului individual al omului modern, dar și asupra întregii societăți. Societatea însăși, negrupată în jurul unei valori centrale și nesuținută de un factor de unificare, tinde să se dezorganizeze: pe ruina solidarității de interese și aspirații proliferază individualismul modern, care în viziunea autorului, este răspunzător de dezorganizarea care amenință societățile moderne.

Din cele menționate mai sus, vedem că o altă sursă a crizei culturii moderne este și *autonomizarea valorilor*. Autonomizarea valorilor a devenit un indicator semnificativ al progresului social, astfel ca și domeniul cultural își construiește instituții specifice, prin care își câștigă o treptată independență relativă față de celelalte domenii ale societății. Fără a se detașa de contextele sociale, cultura, în multitudinea formelor de expresie, își impune criteriile specifice de

omologare a valorilor. Este momentul în care cultura se profesionalizează, devine un domeniu specific de competență și creație. Astfel, supremația acordată unor valori a dus la fragmentarea și unilaterizarea existenței umane.

Evidențiind opt tipuri de valori, printre care: economice, vitale, juridice, politice, teoretice, estetice, morale și religioase, Vianu le delimitează în *valori-scop și valori-mijloc*. Foarte actuală această delimitare în contextul crizei modernității care se caracterizează și prin inversarea raportului firesc dintre mijloace și scopuri. Valorile instrumentale, mijloace au dobândit supremație, fapt ce a determinat subordonarea valorilor spirituale față de cele materiale.

În accepția lui Tudor Vianu valorile-mijloc ne ajută să dobândim ceva superior cum ar fi: fericirea și libertatea umană. De exemplu, valorile economice nu sunt decât mijloace menite a ne face să atingem anumite scopuri ca valori politice, estetice, filosofice. Valoarea economică nu apare ca un scop în sine însuși, decât în acele cazuri în care conștiința recoltează impresia unei deformații, a unei substituții axiologice neîngăduite, a unei cuprinderi inadecvate a valorii respective. Când nu ținem cont de caracterul perseverativ sau amplificativ al valorilor, când cuprindem valorile economice, politice, juridice, vitalitatea prin acte inadecvate ca valori-scop, și invers pe cele morale, estetice, religioase ca valori mijloc au loc deformări evidente a valorilor respective (hipertrofia valorilor mijloc și atrofia valorilor scop).

Vianu este convins că, formele culturii sunt determinate de condițiile, mijloacele și idealurile culturii, deosebind două condiții ale culturii: materială și spirituală. Punând un accent deosebit pe mijloacele culturii, autorul distinge două mari categorii de mijloace, și anume mijloace care ajută realizării unei valori obiective și mijloace care ajută realizării unei valori subiective; mijloace care solicită producția culturală și mijloace care solicită receptivitatea pentru cultură.

Unul din mijloacele culturii este familia omenească. Gânditotul consideră că, primul bun pe care îl câștigă individul în familie este *deprinderea limbajului*, care nu este doat o tehnică psiho-fizică menită să ușureze relațiile dintre indivizi, ci este instrumentul gândirii

și condiției ei. Gândirea fără limbaj, în mod special gândirea înaltă, nu este cu putință.

O altă specie de valori formate în familie este *sentimentul moral de simpatie*, care se dezvoltă în relațiile afective dintre copii și părinți, precum și dintre frați. Tot în cercul său familial omul, descoperă *distincția fundamentală dintre bine și rău* prin aprobarea sau dezaprobarea părinților față de faptele lui, care fie duce la remușcări pentru greșeala făcută, fie la sentimentul infinit fericitor al recompensei etice atunci când fapta a meritat aprobarea părintescă.

Un alt câștig de mare valoare pe care îl aduce familia este *ideea autorității și a ordinii sociale*, care este obținută de către copil prin trăirea adâncă și zbuțuită, rezultată din relațiile cu părinții. Convingerea filosofului este că educația familială conține în sine câteva însușiri, pe care le consideră fundamentale, care nu pot fi înlocuite de nimeni.

Alături de familie, un alt mijloc însemnat al culturii este școala, care adaugă alte valori necesare dezvoltării individului din punct de vedere cultural. T.Vianu subliniază că *"familia introduce valorile fundamentale, acelea care dau stilul permanent al vieții, în așa fel încât omul păstrează până la maturitate urma influenței familiare, bune sau rele. Dar școala adaugă la aceste valori altele noi, și le adaugă într-un mod foarte caracteristic, care trebuie lămurit"* [5, p. 282].

Dar să vedem care sunt valorile pe care le introduce școala în sufletul omenesc, în ce fel lucrează școala ca mijloc al culturii subiective?

Pe primul loc, T.Vianu plasează *valorile teoretice* de toate categoriile, după care urmează *deprinderile morale* rezultate din contactul școlarului cu profesorul și colegii săi. Din acest raport cu colegii rezultă o valoare morală, cum ar fi *emulația* sau *întrecerea*. În viziunea autorului, emulația școlară este o luptă nobilă, deoarece succesul propriu nu înseamnă înfrângerea, anularea sau eliminarea celui cu care te găsești în raport de emulație. Prin aceasta emulația școlară este diferită de cea din viața practică, care se desfășoară pe terenul economic sau pe terenul social, unde succesul propriu înseamnă insuccesul semenului.

Un alt mijloc al culturii este cultura poporului sau cultura populară. Cultura populară are drept scop de a-l instrui pe om în drepturile sale politice, a-l învăța să trăiască conform prescripțiilor științei, a-i completa cultura profesională.

Cultura populară recomandă o serie de mijloace dintre cele mai variate, cum ar fi: încurajarea producției de artă populară, crearea unor școli destinate acestui scop, tipărirea și răspândirea de izvoade, expoziții în săli deschise publicului celui mai larg, multiplicarea copiilor după operele de artă, concerte, ediții pentru popor, colportajul de cărți bune, muzeele, universitățile etc. [Vezi: 6, p. 288-289].

În viziunea lui T.Vianu, originalitatea culturii române rezidă din sinteza clasică și din sentimentul permanent de participare la viața colectivității. Creațiile culturale românești sunt limba română și folclorul, care are o funcție activă în spațiul culturii naționale. Trăsăturile specifice creațiilor noastre culturale sunt rapiditatea dezvoltării, bogăția talentelor, sentimentul participării la viața naturii și simțul măsurii. El crede că, culturile au un destin al lor și datoria lor este să realizeze acest destin. Afirmarea specificului național se petrece în momentul de maturizare a unei culturi, atunci când și-a creat o tradiție.

Astfel, T.Vianu reprezintă valorile drept elementele cele mai profunde și mai durabile din structura oricărei culturi. Ele sunt ancorate în stratul credințelor colective care s-au cristalizat în istoria de durată lungă a unei comunități de oameni. Valorile exprimă aprecierile noastre subiective asupra lucrurilor, prețuirea pe care o acordăm unor obiecte (bunuri, fapte, idei, comportamente etc.), care prin calitățile lor, ne satisfac nevoile, trebuințele, dorințele, aspirațiile și idealurile.

Pentru filosof, valoarea este un organism viu, existent fiziologic, și nu o simplă structură ori sistem. T.Vianu afirmă că, este zadarnic să ne ostenim întrebându-ne cine suntem, deoarece este mai potrivit să fim activi, pentru ca prin operele și faptele noastre să vedem cine suntem cu adevărat, căci noi suntem ceea ce faptele noastre sunt. De aceea, el este de părerea că, valorile trebuiesc nu doar gândite, ci și trăite. *"Oamenii sunt mereu alții, nevoile lor se pot schimba și obiectele care să le satisfacă pot să dispară sau să se ascundă.*

Rămâne într-acestea ceva permanent, și anume valoarea, ca expresie ideală a unui acord între eu și lume, care poate fi oricând realizat” [7, p. 134].

Vianu își exprimă încrederea în capacitatea omului de a reface tabloul cultural; de a anula specializarea îngustă și de a reface întregul cultural; de a resolidariza valorile pe suportul unei viziuni umaniste. El consideră, că sfera creației și a vieții intelectuale se afirmă prin tipul omului de cultură care nu este preocupat numai de o singură specialitate “*ci reflectează la destinul global al culturii noastre*” [8, p. 83]; se simte responsabil de soarta civilizației. Intelectualul nu trebuie să fie un “izolat”, un om care se limitează la preocupări dintr-o zonă strictă și închisă a profesiei sale, ci este necesar să se deschidă prin participare spre zonele culturale generale.

Manifestând o atitudine raționalistă și umanistă cu privire la problema analizată, T.Vianu s-a remarcat printr-o claritate și profunzime, prin disciplină intelectuală severă, printr-o expresie concentrată și rezumativă. Lucrările sale se prezintă drept riguroase construcții sistematice, ce urmăresc abordarea fenomenului cultural și problemei crizei valorilor dintr-o perspectivă generalizatoare și integratoare. Personalitate de cultură înaltă, cu respectul pentru cultură și valori, T.Vianu pe drept poate fi considerat unul dintre cei mai remarcabili oameni ai culturii noastre.

Referințe bibliografice:

1. Georgiu G., *Filosofia culturii*. București: Editura SNSPA, 1982.
2. Vianu T., *Studii de filosofia culturii*, București, 1982.
3. Vianu T., *Filosofia culturii și Teoria valorilor*. Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu. București: Editura Nemira, 1998.
4. Ibidem.
5. Ibidem.
6. Ibidem.
7. Vianu T., *Originea și valabilitatea valorilor*. În: *Opere*, vol. 8. București: Editura Minerva, 1979
8. Vianu T., *Cunoașterea de sine*. București: Editura Fundației PRO, 2000.